

มิติทางสังคมในคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหา

มลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม*

Social Dimension in Buddhist Preach to Solve the Problem of Environmental Pollution of Society

ธนวรรณ จารุไพบูลย์

Tanawan Jarupaibool

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: tk772804@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบความหมายของคำว่ามิติทางสังคมในพุทธศาสนา ซึ่งมีใช้เรื่องใหม่ หากแต่มีรากฐานดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลเพียงแต่ได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัยเท่านั้น และเนื่องจากบ้านเมืองในปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะได้รับผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจชะลอตัวลง เมื่อนักการเมืองหรือบุคคลต่างๆ ในสังคมหวังจะกอบโกยผลประโยชน์เป็นของส่วนตัวมากขึ้น ส่วนประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสังคม เมื่อมีประชากรในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวก็มากขึ้นตามลำดับ สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีใครสนใจใส่ใจดูแล ทำให้เกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม กลายเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม สาเหตุที่แท้จริงของทุกปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงสาเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร

ดังนั้น การแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพของประชาชนในสังคมไทยให้สูงขึ้น บทความนี้ต้องการนำเสนอแนวทางการแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม ตามวิถีแห่งพระพุทธศาสนา โดยการแก้ปัญหายังเป็นระบบองค์รวม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุด คือ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนามาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตของเยาวชน ซึ่งเป็นประชากรคนรุ่นใหม่ของสังคมต่อไป

คำสำคัญ: มิติทางสังคม; พระพุทธศาสนา; ปัญหามลพิษ; สิ่งแวดล้อม

*ปรับปรุงจากการนำเสนอในการประชุมวิชาการวิสาขบูชา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย พระนครศรีอยุธยา ประจำปี 2554

ABSTRACT

This article aims to learn the meaning of the word ‘social dimension’ in Buddhism which is not a new point. Its basis appears since the Buddhist era but it is adjusted to be agreeable with the change of each social period. Nowadays there are crisis conditions in the country which effect from the economic deterioration condition. Politicians and social people want to grab more personal advantages. People in the country have to face a starvation situation which can cause social crisis condition. The more people are in the society, the more selfish they are. This causes negligence to the environmental condition which leads to environmental crisis conditions and finally becoming environmental pollution of the society. The real causes of every problem come from one reason that the population quality is inferior.

So, the problem solving is to find a way to establish a high quality of the population in Thai society. The researcher proposed the problem solving for the environmental pollution in the society using Buddhist process. The systemic solving is the most significant way of applying Buddhist principles to our present lives together with the creation of living quality of the youth who are going to be a new generation in our society.

Keywords: Social Dimension; Buddhism; Environmental; Pollution

บทนำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นความเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคม การดำรงอยู่และความปึกติสขของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์จำเป็นต้อง ดำเนินการควบคู่กันเป็นหนึ่งเดียว ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ วิทยาศาสตร์อาจจะสามารถหาทางแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อมนั้นในทางเทคนิค แต่ก็ยังเป็นเพียงทางออกเฉพาะหน้าในระยะสั้นเราจำเป็นต้องเห็นปัญหาความ เชื่อมโยงระหว่างสิ่งแวดล้อมกับระบบเศรษฐกิจและสังคม และจำเป็นต้องหาทางแก้ปัญหา หาทางออกที่มี ความเป็นไปได้ในทางเทคนิค มีความเหมาะสมในเชิงเศรษฐศาสตร์ เป็นไปได้ในทางการเมือง ยอมรับได้ในทาง สังคมและวัฒนธรรม และมีความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

ประเทศไทยนั้นเป็นสังคมหนึ่งซึ่งยอมรับพระพุทธศาสนา และได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรม คำสอนในพระพุทธศาสนามายาวนาน วิถีชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่กำเนิดจนถึงตาย จึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธศาสนา แต่เมื่อสังคมโลกเปิดกว้างขึ้นทั้งในด้านสื่อสารมวลชน เศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำพาให้สังคมไทยก้าวเข้าไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผล ให้สังคมไทยต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติในหลายๆ ด้าน กล่าวคือ วิกฤติด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่จะสามารถนำหลักการสำคัญที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมา ประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในแบบองค์รวม เพื่อจะทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างครบวงจร อันจะส่งผลดีกับ การแก้ไขปัญหาวิกฤติต่างๆ ของสังคมไทยต่อไป

วิกฤติต่างๆ ที่เกิดขึ้นล้วนโยงใยถึงกันเป็นลูกโซ่ เป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดวิกฤติขึ้นใน ด้านใดด้านหนึ่งของสังคมนั้นหมายถึงว่า ผลพวงจากวิกฤตินั้นย่อมกระทบต่อระบบในสังคมนั้นด้วย เช่น บ้านเมืองปัจจุบันเกิดภาวะวิกฤติ เพราะเป็นผลกระทบจากภาวะทางเศรษฐกิจทรุดตัว นักการเมือง บุคคลใน สังคมหวังเพื่อจะกอบโกยผลประโยชน์เป็นส่วนตัวมากขึ้น ประชาชนอดอยากมากขึ้น จึงเป็นภาวะวิกฤติทาง สังคมเมื่อบุคคลในสังคมมีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สภาพสิ่งแวดล้อมรอบตัวจึงไม่มีคนเอาใจใส่ดูแลจน เกิดเป็นภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อม ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องนำกระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนามา ปรับใช้แบบองค์รวมตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้ วัตถุประสงค์ทำให้ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคม วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา มลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเสนอแนวทางแก้ปัญหา มลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแนวพุทธ

คำสอนของพระพุทธศาสนาในมิติทางสังคมและปัญหาสังคม

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนา

มิติทางสังคมในพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องใหม่ หากแต่มีรากฐานดั้งเดิมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพียงแต่ได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่ละยุคสมัยเท่านั้น ผู้มีทัศนะในแนวนี้นับว่าเป็นนักคิดหรือนักวิชาการที่เป็นชาวพุทธ (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2554)

พระวัลโปละ ราหุล (Walpola Rahula, 1974) เป็นพระภิกษุนักวิชาการและนักกิจกรรมสังคมชาวศรีลังกา พระสูตรที่พระราหุลมักจะยกมาสนับสนุน เช่น ญัตตนตสูตร ที่ว่าด้วยการปราบโจรผู้ร้ายด้วยการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โดยส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพการงาน สังคาลสูตร ที่ว่าด้วยการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมตามหลักทศ 6

อริยรัตน์ (Ariyaratne) (Bond, 1996) เป็นอนาคาธิกชาวศรีลังกาที่ถือว่ามียุทธศาสตร์โดดเด่นในการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นเขายังเป็นแกนนำในการตั้งขบวนการสรโวทัย (Sarvodaya Movement) ขึ้นมา ค.ศ.1958 (2501) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะฟื้นฟูบทบาททางสังคมของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา อริยรัตน์มองว่า การตีความคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ควรจำกัดขอบเขตให้เหลือเพียงมิติทางจิตวิญญาณเท่านั้น เพราะการทำเช่นนั้นก็เท่ากับที่เราไปตีกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นเพียงเรื่องของโลกอื่นเท่านั้น แท้จริงแล้วพระพุทธเจ้าทรงมีคำสอนเป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับปรัชญาสังคมและความรับผิดชอบต่อสังคมหลักธรรมที่อริยรัตน์มองว่าเป็นมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนา คือ หลักพรหมวิหาร 4 และ สังคหวัตถุ 4

แนวคิดของพุทธทาสภิกขุ เรื่อง “ธัมมิกสังคมนิยม” เป็นแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาที่พุทธทาสภิกขุนำเสนอขึ้นมา ตั้งอยู่บนฐานของแนวคิดเรื่องธรรมหรือกฎธรรมชาติ (อิทัปปัจจยตา) ซึ่งท่านมองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาติ นี้มีเจตนารมณ์เชิงสังคมอยู่ (ธัมมิกสังคมนิยม) เหตุที่ท่านมองอย่างนี้เพราะสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนดำรงอยู่โดยการอิงอาศัยกันตามกฎอิทัปปัจจยตา ไม่มีสิ่งใดเลยที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยวเป็นอิสระ การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือยึดถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์สังคมนิยมของธรรมชาติ (ท่านโต้แย้งลัทธิปัจเจกนิยมและบริโภคนิยมว่าไม่ดำเนินเจตนารมณ์ของธรรมชาติ) ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยขึ้นมาก็ดี การตั้งคณะสงฆ์ขึ้นมาก็ดี หรือสอนให้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยเมตตาธรรมก็ดี ล้วนแต่ทรงดำเนินเจตนารมณ์เชิงสังคมนิยมทั้งสิ้น (พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, 2554)

แนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาอีกแนวคิดคือ แนวคิดศีลกับเจตนารมณ์ทางสังคม ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้ขึ้นมาคือ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2552) ท่านมองว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สะท้อนมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาได้อย่างเด่นชัดที่สุด คือ หลักคำสอนในชั้นของศีลหรือวินัย ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า คำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม และ

สะท้อนเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมมากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจการต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของหมู่นั้น และแก้ความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่นั้น อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรณีย์ที่พึงทำยิ่งๆ ขึ้นไป

แนวคิดกรรมเชิงสังคม (Collective Social Action) ผู้ที่เสนอแนวคิดนี้คือ อาจารย์นิติ เอื้อวงศ์วงศ์ มองว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด หากแต่พระพุทธศาสนาที่เราับถือกันในประเทศไทยเป็นพระพุทธศาสนาที่เน้นหนักมิติเชิงปัจเจกบุคคลเพียงด้านเดียว เช่น เวลาที่เราอธิบายถึงคนที่กำลังอยู่ในภาวะเจริญขึ้นหรือเสื่อมลง เรามักจะมองเพียงแค่ว่าเป็นเรื่องพฤติกรรมหรือกรรมส่วนบุคคล โดยไม่สนใจตั้งคำถามในระดับโครงสร้างหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมว่ามีความบกพร่องอย่างไร นี่คือนิติของพระพุทธศาสนาที่นิติ เอื้อวงศ์ (2543) มองว่าสังคมไทยไม่ได้หยิบยกขึ้นมาเน้นย้ำ ดังนี้

“ในส่วนของความหมายเชิงสังคมของพระพุทธศาสนานั้น นับตั้งแต่โบราณมา ไม่ค่อยได้เน้นในสังคมไทย เพราะศาสนารับหน้าที่รักษากฎระเบียบทางสังคมอยู่แล้ว พระพุทธศาสนาไทยจึงให้ความสำคัญแก่การพัฒนาจิตใจของบุคคลมากกว่า

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาไทยจึงมักถูกโจมตีเสมอว่า ไม่ค่อยมีมิติทางสังคมในคำสอน แต่ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ขาดมิติทางสังคมแต่อย่างใด เพียงแต่ในเมืองไทย มิติด้านนี้ถูกละเลยไปเองต่างหาก”

มีหลักกรรมหลายประการที่นิติ เอื้อวงศ์ เห็นว่าควรมีมิติทางสังคมด้วย ถึงจะสอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ อาทิ หลักคำสอนเรื่องกรรม ในเรื่องนี้ อาจารย์ให้ความเห็นว่า คนไทยมักมองกรรมเป็นเรื่องของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว บุคคลทำกรรมดีมาน้อยจึงเกิดมาจน อย่างไรก็ตามถ้ามองว่ากรรม ยังมีอีกมิติหนึ่งคือกรรมของสังคม ซึ่งเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งของความจนนั้นมีสาเหตุมาจากสังคมเอง เช่น เขาทำไรทำนาเขาอยู่ดีๆ ก็ไปอพยพเขาขึ้นไปอยู่บนยอดเขาแห้งแล้ง เพื่อจะเอาที่ดินของเขาไปทำเขื่อน ก็กลายเป็นคนจนรากเลือดอยู่บนเขา ก็เห็นได้อยู่ชัดๆ ว่ากรรมที่ทำให้เขาจนนั้นเป็นกรรมของสังคมแน่ (2543ก)

นักคิดและนักวิชาการของไทยที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิติทางสังคมของพระพุทธศาสนาอย่างหลากหลาย แต่โดยสรุปแล้วมีฐานอยู่บน 2 แนวคิดหลัก ๆ คือ แนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของธรรมชาติ (nature-based) และแนวคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของวินัย (discipline-based) แนวคิดแรก ได้แก่ แนวคิดธัมมิกสังคมนิยมของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองว่าธรรมหรือกฎธรรมชาติมีเจตนารมณ์ทางสังคม เพราะควบคุมสรรพสิ่งในจักรวาลให้เป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผนและดำเนินไปแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งและกันหรือขึ้นอยู่ด้วยกันและกัน ดังนั้น วิธีชีวิตแบบเน้นความสำคัญของสังคมจึงถือว่าดำเนินตามเจตนารมณ์ของ

ธรรมชาติ ส่วนแนวคิดที่ 2 ได้แก่ แนวคิดศิลปะกับเจตนารมณ์ทางสังคมของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองศิลปะหรือวินัยในมิติที่ครอบคลุมทั้งเรื่องความประพฤติดีงามส่วนบุคคลและการจัดวางระเบียบแบบแผน การจัดโครงสร้าง และการจัดระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม สำหรับแนวคิดท่านอื่นๆ ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทั้งสองนี้

พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม

การเปลี่ยนแปลงวิถีแห่งการดำเนินชีวิตนั้น จำเป็นอย่างยิ่งต้องเปลี่ยนวิธีคิด วิธีมองโลกก่อน เนื่องจากปัจจุบันวิธีคิดวิธีมองโลกแบบพุทธได้หายไปจากสังคมไทย ตัวหลักธรรมไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นจุดยืนในการมองปัญหาต่างๆ หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ถูกทำให้กลายเป็นเครื่องประดับมากกว่าที่จะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต วิธีคิดยังแยกเป็นส่วนๆ ไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของสรรพชีวิตโดยรวม เช่น พุดถึงระบบนิเวศของป่า แต่ก็ไม่ได้พุดถึงสิ่งสารพัดวิธ พุดถึงอาหารธรรมชาติแต่ก็ไม่ได้พุดถึงเรื่องจิตใจ หรือพุดถึงอาหารธรรมชาติ จิตใจ แต่ก็ไม่ได้พุดถึงเรื่องเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สมเกียรติ มีธรรม, 2546) เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นในเรื่องความพึงพอใจสูงสุดสำหรับปัจเจกบุคคลและสวัสดิการสูงสุดสำหรับสังคม ขณะที่พระพุทธศาสนาเน้นที่ความสุขของปัจเจกบุคคลและสังคม ค่านิยมในการบริโภคทำลายต่อคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องความรู้จักการปริมาณในการบริโภค พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงการบริโภคตามนัยแห่งมัชฌิมาปฏิปทาโดยหลักโภชนะ มัตตัญญูตา สอนให้บริโภคอย่างมีคุณค่าและพอเหมาะแก่การดำรงชีวิตอยู่ได้ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึง ความพอดีที่ทำให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ ความมุ่งหมายของการบริโภค หมายถึง ไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมและไม่ทำให้ระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสียคุณภาพ

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีสาเหตุสำคัญมาแต่ภายในจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมีสาเหตุ 3 ประการ คือ ตัณหา ความต้องการผลประโยชน์ มานะ ความต้องการอำนาจหรือความยิ่งใหญ่ในด้านต่างๆ ทิฏฐิ ความเชื่อ ความเห็น ความยึดถือในแนวคิด มองว่าสิ่งที่ตัวเองเห็นหรือยึดถือนั้นเป็นจริงถูกต้อง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2549) มโนทัศน์ที่ตรงกันระหว่างพระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็คือเรื่องของ “ตัณหา” ตามรูปศัพท์ ตัณหา แปลว่า ความอยาก ทะยาน ร่ำรอนหาสิ่งอันวยสุขเวทนา หลีกหนีสิ่งที่ก่อทุกข์เวทนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) พระพุทธศาสนาองตัณหา คือ กิเลสชนิดหนึ่งที่ทำให้เกิดตัวตนและภพชาติอันนำไปสู่ความทุกข์ไม่สิ้นสุดโดยผ่านวงจรแห่งปัจจัยการที่เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งหมายถึง ภาวะของสิ่งที่ไม่เป็นอิสระ ต้องอาศัยกันและกันจึงเกิดขึ้นได้ โดยสิ่งทั้งปวงในโลกนี้จะเกิดขึ้นและเป็นอยู่ด้วยตนเองโดยปราศจากเหตุปัจจัยไม่ได้ต้องอิงอาศัยกัน การเกิดขึ้นแห่งตัณหาได้อาศัยการที่อายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอกที่เรียกว่า เกิดผัสสะ จากนั้นผัสสะจึงก่อให้เกิดเวทนา กล่าวคือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง หลังจากนั้นตัณหา คือ ความอยากในอารมณ์แห่งเวทนานั้นก็จะตามมา

เมื่อต้นหาทำให้เกิดทุกข์ แนวทางปฏิบัติและคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นไปที่การดับทุกข์ โดยการลดละกิเลสเป็นหลัก การที่พระพุทธศาสนามองต้นหาเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์และทำให้ต้องลดละ ย่อมทำให้วิถีชีวิตของปัจเจกที่มีมโนทัศน์เช่นนี้มีการบริโภคน้อย และการใช้สอยก็ย่อมเป็นไปอย่างคุ่มค่า เพราะ ไม่ได้เป็นไปเพื่อตอบสนองความทะยานอยาก แต่เป็นการบริโภคให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุขเท่านั้น ซึ่งวิถีทาง เช่นนี้จะทำให้ความมีตัวตนของมนุษย์ลดน้อยลง เมื่อตัวตนลดน้อยลง มนุษย์ก็จะเห็นแก่ตัวน้อยลง และนำไปสู่ การเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ มากขึ้น

พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่จะให้ความสำคัญกับมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบของความยั่งยืนเท่านั้น หากแต่ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่นๆ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมเชื่อมโยงประสานกันเป็นระบบ ในขณะที่สนใจมนุษย์ก็ไม่ได้แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ การแสวงหาความสุขของมนุษย์ จะทำผ่านความสัมพันธ์แห่งการพึ่งพากัน มนุษย์ทุกคนต่างก็ตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ นั่นก็คือ ความไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นไปใน ลักษณะของการอิงอาศัยกัน โดยไม่มีใครเหนือกว่าใคร มีแต่การดำเนินไปตามเหตุปัจจัยเท่านั้น และสรรพสิ่ง ทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องกันเป็นทั้งเหตุและผลในตัวเอง เพราะสิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัย เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งอาจมีส่วนในการเสริมสร้างหรือทำลายอีกปัจจัยหนึ่งได้

สาเหตุของปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคม

1. ปัญหาด้านการเมือง

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมทางด้านการเมือง เพราะ นักการเมืองมักมองเป็นเกมส์ ทางการเมือง เล่นพรรคเล่นพวก เมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา มักเป็นไปแบบเข้าขามเย็นขาม ความไม่สามัคคีของ นักการเมือง นักการเมืองส่วนมากมักทุจริตและกอบโกยผลประโยชน์ แม้จะมีหน่วยงานคอยตรวจสอบก็ตามที่ ก็เป็นไปอย่างไม่เต็มที่นักด้วยเกรงกลัวอำนาจและอิทธิพล ปัญหาอีกอย่างของการเมือง คือ ด้านการดำเนิน นโยบายผิดพลาด อันเกิดผลเสียกับสังคมและประเทศชาติ ผู้บริหารประเทศยังไม่ได้มีการบริหารประเทศอย่าง เต็มความรับผิดชอบ ยังมีการเล่นการเมืองมากเกินไปจนความจำเป็น ซึ่งมีผลทำให้การดำเนินนโยบายต่างๆ ยังไม่ได้ แก้ปัญหาที่แท้จริงของประเทศ บางครั้งนโยบายหลายๆ นโยบายก็ดูน่าจะดี แต่กลับไม่ได้ผลเต็มที่ ซึ่งก็มีสาเหตุ มาจากการไม่สามารถนำนโยบายไปปฏิบัติกันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บ่อยครั้งเป็นการดำเนิน นโยบายเพื่อสร้างภาพให้แก่ตน โดยให้ความสำคัญกับประสิทธิผลน้อยมาก หรือแทบจะไม่ให้ความสำคัญเลย

ระบบราชการ ก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีผลกระทบต่อการส่งออก และอีกหลายๆ ธุรกิจหน่วยงาน ต่างๆ มีการทำงานซ้ำซ้อนกัน ซึ่งอันที่จริงแล้วโครงสร้างของระบบราชการก็ได้มีการกำหนดไว้ดีแล้ว แต่ก็ไป ผิดพลาดที่การปฏิบัติอีก เพราะต่างคนต่างพยายามสร้างผลงานให้โดดเด่น ในสายตาของผู้บังคับบัญชา หรือ

แม้กระทั่งนักการเมือง จนลืมนึกถึงประชาชน แต่ก็มีข้าราชการระดับกลาง และระดับล่างที่มีแนวความคิดที่ดีๆ แต่ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้แสดงฝีมือเนื่องจากติดที่ระบบราชการที่ยังเป็นระบบศักดินาผสมกับระบบอุปถัมภ์อยู่ ตราบใดที่ผู้ใหญ่ในภาครัฐยังไม่ยอมรับความจริงเหล่านี้ ปัญหาของชาติไทยคงมีแต่การสูญเสียไปอย่างต่อเนื่อง

ผลกระทบต่อสังคมไทย

- 1) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยย่อมประสบกับความไม่เชื่อมั่นในสถานะของประเทศ ไม่ไว้วางใจในข้าราชการและนักการเมือง ในการบริหารของคณะรัฐบาลและความมั่นคงของประเทศ
- 2) ในแง่ของสังคม มุมมองโดยรวมของสังคมไทยย่อมไม่เป็นที่ไว้วางใจของชาวต่างชาติเท่าที่ควร ความเชื่อมั่นในรัฐบาลโดยรวมก็ลดลงตามลำดับ
- 3) ในแง่ของเศรษฐกิจ การบริหารด้านนโยบายของรัฐบาลเป็นผลโดยตรงด้านเศรษฐกิจของประเทศ หากรัฐบาลวางแผนนโยบายผิดพลาด ต่างชาติขาดความเชื่อมั่นในรัฐบาล ย่อมเกิดเป็นวิกฤติเศรษฐกิจตามมาอย่างแน่นอน
- 4) ในแง่ของศาสนา ปัจจุบันกำลังเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างศาสนา อันเกิดจากการพยายามแทรกแซงกิจการพระพุทธศาสนา และพยายามลบล้างความเป็นพุทธศาสนาในหน่วยงานนั้นๆ ที่นักการเมืองบางคนเป็นรัฐมนตรี ดังที่เป็นข่าวในปัจจุบัน

2. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

คนเราเมื่อเกิดมาแล้ว จะสามารถดำเนินชีวิตประจำวันไปได้อย่างมีความสุขความเจริญ ตลอดทั้งประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ของชีวิต จำเป็นต้องอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภคนานาชนิดอย่างน้อยก็ต้องอาศัยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคและก็ต้องมีอย่างเพียงพอที่เรียกว่า อยู่ดีกินดี ถ้าแต่ละคนมีการอยู่ดีกินดี ก็ย่อมจะทำให้สังคมมีความมั่นคง แต่ถ้าแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมส่วนใหญ่มีความเดือดร้อนในเรื่องการกินดีอยู่ดี ก็ย่อมจะเป็นสาเหตุนำความอ่อนแอมาสู่สังคม สังคมย่อมมีแต่ความเดือดร้อน เป็นหนี้เป็นสินกันมาก มีการทำผิดกฎหมายบ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายมากขึ้นปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้สาเหตุที่แท้จริงก็เนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งในชีวิตประจำวันของมวลมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ต้องดิ้นรนในแต่ละวันก็ไม่ใช่อินโกลกเพื่อปากเพื่อท้องที่เรียกว่า การทำมาหากินนั่นเอง ปัญหาทางเศรษฐกิจ ได้แก่

- 1) ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เผชิญกับปัญหานี้ บางคนแม้มีหน้าที่การทำงานแล้ว บางคนจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่แล้ว บางคนถึงกับแต่งงานแล้ว บางคนมีงานทำได้รับเงินเดือนมากพอสมควร แต่ก็ไม่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวในทางเศรษฐกิจได้ บางคนแม้มีอายุมากถึงวัยกลางคนแล้ว หรือบางคนแม้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวยแต่ก็ยังไม่สามารถยืนอยู่ด้วยลำแข้งของตนเองในทางเศรษฐกิจได้ และบางคนเคยมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร แม้กาลเวลาจะล่วงเลยไปหลายปีก็ยังคงสภาพฐานะเดิม ไม่สามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจของตนให้สูงขึ้นกว่าเดิมได้ บุคคลต่างๆ ดังที่ได้ยกตัวอย่างมานี้เป็นผู้เผชิญกับปัญหาการตั้ง

เมื่อตั้งตัวไม่ได้ทั้งๆ ที่สภาพแวดล้อมภายนอกและตัวเองก็สูงวัยพอสมควร น่าจะประสบความสำเร็จมากกว่านี้ ปัญหาการตั้งเนื้อตั้งตัวไม่ได้ น่าจะลดน้อยถอยลงมากกว่านี้ แม้มีครอบครัวแล้วก็ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น หรือโตแล้วก็เหมือนไม่โต

2) ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกันคนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ตี การกู้หนี้ยืมสินก็ตี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือนร้อนทั้งสิ้น

3) ความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลาง คือ เงินไว้จับจ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะลูกจ้าง นายจ้างกับลูกจ้างนี้ก็จะมีความขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและไม่รับผิดชอบหน้าที่การทำงานเท่าที่ควรขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมีผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างเนื่องจากค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพและนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เหล่านี้ เป็นต้น ความขัดแย้งจึงมักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในวงการอุตสาหกรรมและสาขาอื่นๆ การหยุดงานจึงเป็นเหตุการณ์ธรรมดา แต่ในระบบเศรษฐกิจเป็นการทำให้สิ้นเปลืองทรัพยากรมนุษย์ตลอดทั้งทำให้เกิดการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปอย่างน่าเสียดาย

4) ปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม โจรผู้ร้ายปล้นทรัพย์สินของผู้อื่น นอกจากเป็นผู้ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองเป็นอาชญากรนำความเดือนร้อนมาสู่สังคมแล้วยังเป็นผู้ประพฤติผิดศีลธรรมและทำลายเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย เพราะเป็นผู้เบียดเบียนเจ้าทรัพย์และถ่วงความเจริญ คือ นอกจากตัวเองจะไม่ประกอบสัมมาอาชีพแล้วยังขัดขวางผู้อื่นซึ่งทำการประกอบสัมมาอาชีพเพื่อประโยชน์และความเจริญของบ้านเมือง การแก้ปัญหาโจรผู้ร้ายจะต้องแก้ไขที่จุดและผู้ที่แก้ไขได้ดี ได้แก่ ผู้เป็นหัวหน้าฝูงชนผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองโดยจะต้องแก้ไขที่ปัญหาเศรษฐกิจ

ผลกระทบต่อสังคมไทย

1) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยยอมกินอยู่อย่างแร้นแค้นอดอยาก ไม่สามารถจะกระทำอะไรตามที่ต้องการ ไม่สามารถตั้งตัวได้ เป็นต้น

2) ในแง่ของสังคม ย่อมก่อให้เกิดช่องว่างเหลื่อมล้ำกันระหว่างคนรวยกับคนจนเป็นภาระของสังคมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความไม่มั่นคงทางสังคม ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

3) ในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจของชาติย่อมเป็นตัววัดคุณภาพของประเทศ คุณภาพของนักปกครองคุณภาพของประชาชน และการก่อให้เกิดความเชื่อมั่นระหว่างประเทศ

ปัญหาด้านสังคม

สภาพของสังคมไทยปัจจุบัน นับวันยิ่งเลวร้ายลงไปทุกขณะ ตลอดทั้งปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และจริยธรรม ในด้านการสรรค์สร้างคุณงามความดีที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสังคมก็หาได้ยากมาก ผิดกับเมื่อ 10-20 ปีที่แล้ว การปฏิบัติตนของคนในสังคมปัจจุบันมีแต่สภาพของความเห็นแก่ตัวเอาแต่ได้ ไม่มีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน โดยเฉพาะสังคมในกรุงเทพฯ สังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรมลดน้อยลงหรืออาจจะหายไปบ้างที่ เช่น ในรั้วมหาวิทยาลัย เมืองไทยในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบานไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบันที่รัฐบาลประกาศว่า ประชาชนยากจนขึ้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือดร้อนอยู่ทุกวันนี้เป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนามากน้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน จึงถึงมุมอับก็ว่าได้ ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาด้วยกันแทบทั้งสิ้น ปัญหาทางสังคม ได้แก่

1) ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม เป้าสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดตัวคนมากที่สุด ถ้าสัมพันธ์ภาพหรือสภาพครอบครัวดี ไม่แตกร้างปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้าง คนจรจัด หรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นต้น ซึ่งเป็นปัญหาสังคมที่จะมีผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนรวมก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นปัญหาความแตกร้างในครอบครัว จึงนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญมากที่จะต้องได้รับการแก้ไขจากหลายๆ ฝ่าย โดยรวดเร็วถูกต้องและถูกทาง เพื่อผลประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันของครอบครัวและสังคมโดยส่วนรวม

2) ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในปัจจุบัน ปัญหาอาชญากรรมและทารุณกรรมต่างๆ อาจเกิดมาจากหลายสาเหตุหลายประการ เช่น สันดานเป็นอาชญากร ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3) ปัญหาศีลธรรมเสื่อม ปัญหาข้อนี้จุดสำคัญที่ตัวเองของบุคคลแต่ละบุคคล เพราะตัวเองแต่ละคนมักจะวางเฉยต่อศีลธรรม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผู้ที่ประพฤติทุจริต ประพฤติมิชอบ เช่น พ่อค้าที่ขูดเลือดขูดเนื้อประชาชนก็ไม่ว่าจะให้ข้าราชการมาใช้อำนาจนอกหน้าที่ขูดรีดเนื้อตน สามเณรที่ดบตีภรรยาได้ทุกวันๆ บิดาที่

ล่วงหน้าเกิดทางเพศบุตรสาวของตนเอง มีเพื่อนบ้านมาระรานกันโดยไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น ข้าราชการไม่มีความปราณี เจ้าหน้าที่ไม่ยุติธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นความจริงซึ่งสามารถพิจารณาเห็นได้ในสังคมทุกวันนี้

4) ปัญหาโสเภณี ปัญหาโสเภณีนับว่าเป็นปัญหาสังคมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในสังคมทุกสังคมล้วนมีหญิงโสเภณีเหมือนกันหมดสิ้น จึงกล่าวได้ว่าหญิงโสเภณีเป็นผลิตผลทางสังคม จนทำให้เกิดปัญหาสังคมหลายประการ คือ

(1) การแพร่เชื้อโรค ผู้หญิงโสเภณีเป็นผู้ส่งผ่านทางเพศย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งการโรคและโอกาสที่จะแพร่เชื้อโรคให้แก่ผู้ชายที่ไปใช้บริการทางเพศ

(2) ทำลายความมั่นคงของครอบครัวไปติดการโรคมา ก็อาจจะนำเชื้อมาเผยแพร่ให้สมาชิกของครอบครัว นอกจากจะเสียเงินไปเป็นค่าบำรุงบำเรอให้โสเภณีแล้วก็ต้องนำเงินทองมาใช้จ่ายเป็นค่ายารักษาโรคแทนที่จะได้นำเงินนั้นไปใช้จ่ายบำรุงความสุขแก่ครอบครัว และบางครั้งถึงกับครอบครัวแตกสลายลงเพราะภรรยาพองหยาสามมี ในเรื่องเช่นนี้ มักมีปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้ง หรือบางครั้งก็เกิดเป็นการทะเลาะกัน เกิดความระหองระแหงภายในครอบครัว ขาดความไว้วางใจกันระหว่างคู่ครองสมาชิกของครอบครัวขาดความอบอุ่นและมีปมด้อย เป็นการทำลายบรรยากาศความสุขในครอบครัวได้ ซึ่งก็เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวอันเป็นสถาบันพื้นฐานที่สุดของสังคมนั่นเอง

ผลกระทบกับสังคมไทย

1) ในแง่ของปัจเจกบุคคล ย่อมทำให้ประชาชนมีสุขภาพจิตเสื่อมทรามลง สุขภาพบุคลิกภาพถดถอย ขาดสติปัญญาความรู้ในการแก้ไขปัญหาชีวิต เป็นต้น

2) ในแง่ของสังคมส่วนรวม สังคมขาดความสงบสุข

3) ในแง่ของการเมือง บุคคลในสังคมเป็นส่วนประกอบสำคัญในสถาบันทั้งปวง ผลอันโยงใยถึงกันย่อมก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการเมือง ไม่เป็นที่ยอมรับในสายตาของชาวโลก

4) ในแง่ของเศรษฐกิจ ย่อมเป็นปัญหาระยะยาวอันเกิดจากพฤติกรรมของบุคคลในสังคม การว่างงาน การขาดรายได้ การประกอบอาชีพไม่สุจริต คุณภาพของบุคคลในสังคมย่อมส่งผลกระทบกับเศรษฐกิจของสังคมด้วย

แนวทางการแก้ปัญหาพลพิษสิ่งแวดล้อมทางสังคมตามแนวพุทธ

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาทางการเมือง

ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง อาจจะมีสาเหตุหลายประการ เช่น ผลประโยชน์ขัดกัน ความคิดเห็นไม่ตรงกัน การขาดอุดมคติทางการเมืองที่แน่นอน เป็นต้น พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความพอดีในการปฏิบัติตน และการแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญา สอนให้รู้จักความสุจริต ในการปฏิบัติตนสมควรแก่หน้าที่ รู้กาล รู้เวลา รู้หน้าที่ของตน ในการแก้ปัญหานี้ตามทัศนะของพุทธศาสนาแล้ว นักการเมืองจะต้องมีธรรมะ

สำหรับนักบริหาร นักปกครอง ในกฎทันทสุตร เล่ม 9 ข้อ 199 – 238 กล่าวถึง สารสำคัญแห่งการปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม หลายอย่างทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น

1) การกำจัดเลี่ยนหนามของบ้านเมือง ต้องกำจัดที่ต้นเหตุ เช่น จัดเศรษฐกิจให้ดี ให้ทุกคนมีงานทำ และให้คนมีศีลธรรมประจำใจ เป็นการกำจัดโจรผู้ร้ายในสังคม

2) ผู้ใหญ่จะทำอะไร ควรปรึกษาหารือขอความยินยอมจากผู้ย่อยด้วย เพื่อเขาจะได้ร่วมมือด้วยความเต็มใจ

3) ผู้เป็นใหญ่ควรมีคุณสมบัติของผู้ใหญ่ มีคุณลักษณะที่ดีเป็นที่ยกย่องยอมรับของผู้ย่อย

4) ที่ปรึกษาใกล้ชิดผู้ใหญ่ควรเป็นคนมีศีลธรรมและมีปัญญา มีบุคลิกลักษณะที่น่านิยมนับถือ

5) การบำเพ็ญคุณงามความดีนั้นแม้มีทรัพย์น้อยก็อาจทำได้มาก ถ้าตั้งใจให้ดีและทำเป็น ไม่ต้องมีทรัพย์เลยก็สามารถบำเพ็ญคุณงามความดีได้มากกว่าผู้ที่มีทรัพย์เสียอีก ผู้ขัดสนจนทรัพย์จึงไม่ควรทอดทิ้งและสิ้นกำลังใจในการทำคุณงามความดี (วคิน อินทสระ, 2553)

นักการเมืองต้องเป็นบุคคลผู้มีฉันทะเป็นแรงจูงใจ ต้องการภาวะที่เป็นผลของการกระทำโดยตรง อันเป็นเหตุให้เขามีความต้องการทำ กล่าวคือ

(1) ไม่ทำให้เกิดการทุจริต แต่ทำให้เกิดการสุจริต ความซื่อตรง อุดหนุน ความซื่อตรงต่องาน และแม้แต่ความซื่อตรงต่อเหตุผลที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ

(2) ทำให้ตั้งใจทำงาน นำไปสู่ความประณีต ความดีเลิศของงาน เพราะนิสสัยใฝ่สัมฤทธิ์ ทำจริงจัง เอางาน และสู้งาน

(3) ตรงข้ามกับความสับสนซับซ้อนในระบบ และการคอยจ้องจับผิดกัน จะมีความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และการมีส่วนร่วม เพราะต่างมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน มิใช่มุ่งสิ่งเสเพลเพื่อตน ที่จะต้องคอยฉกฉวยแย่งชิงกัน

(4) เนื่องด้วยการกระทำเป็นไปเพื่อผลของมันเอง ผลจึงเป็นตัวกำหนดหรือ ชี้ปริมาณและคุณภาพของงานที่เป็นเหตุของมัน ดังนั้น จึงย่อมเกิดความพอเหมาะพอดีระหว่างการกระทำกับผลที่พึงประสงค์ คือ ทำเท่าที่ภาวะซึ่งเป็นผลดีจะเกิดมีขึ้น เช่น กินอาหารพอดีที่จะสนองความต้องการของร่างกายให้มีสุขภาพดี โดยไม่ตกเป็นทาสของการเสเพล

(5) เนื่องด้วยผู้ทำด้วยฉันทะ ต้องการผลของการกระทำโดยตรง และต้องการทำให้ผลนั้นเกิดขึ้น อีกทั้งเขาย่อมได้ประจักษ์ผลที่เกิดต่อเนื่องในการกระทำ เพราะการกระทำคือการก่อผลซึ่งเขาต้องการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552)

4.2 พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครอง

ชีวิตขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยิ่งมีการอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และเชื่อว่าเมื่อมีสินค้าและบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็จะมีความสุขและความเป็นอยู่ดีขึ้น ความสุขดังกล่าว จึงเป็นความสุขในด้านวัตถุ หรือกล่าวได้ว่า ความมุ่งหมายของเศรษฐกิจก็เพื่อจะสร้างความสุขใจด้านวัตถุให้แก่มนุษย์นั่นเอง ก็ย่อมเป็นการถูกต้อง พุทธศาสนาก็มีความมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกัน แต่พุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ โลกียสุขและกุตตรสุข โลกุตตรสุขเป็นความสุขของผู้สิ้นกิเลสหรือผู้สำเร็จอรหัตตผลแล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับวัตถุภายนอกหรืออารมณ์ภายนอกใดๆ ส่วนโลกียสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันกับทรัพย์สมบัติและวัตถุภายนอกต่างๆ เป็นประเภทอามิสสุข คือ สุขที่เจือด้วยอามิสสิ่งของ ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการ เราสามารถนำพระพุทธศาสนา来解决ปัญหาเหล่านี้ได้ ดังนี้

1) หลักของการพออยู่พอกินในพระพุทธศาสนา ภูมิธรรมมีกัตถะประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางที่ท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ (อุ.อา.กะ.สะ.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ 4 ประการ คือ

(1) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ ซ่อนนี้ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรกคือ หลักผลิตกรรม

(2) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคุ้มครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มา หรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ ก็ต้องยิ่งรู้จักเก็บออม ซ่อนนี้ตรงกับ หลักเก็บออม

(3) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่มิตรแท้ 4 จำพวก คือมิตรมีอุปการะ มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข มิตรแนะประโยชน์ให้ และมิตรมีความรักใคร่ (วคิน อินทสระ, 2553) ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี ตรงกับหลักสหกรณ์

(4) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี่ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ตรงกับหลักบัญชีครัวเรือน หรือ การวางแผนการใช้จ่ายประจำครอบครัว

2) หลักมัตตัญญูตา คือ ความรู้จักประมาณตนหรือรู้จักความพอดีในการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ไม่โลภมากจนเกินไป และเมื่อหามาได้แล้วก็ต้องรู้จักประมาณในการใช้จ่ายด้วยต้องไม่ให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และต้องมีอัตตัญญูตา คือ ความเป็นผู้รู้จักตนเอง คือ ต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าเรามีชาติตระกูลยศตำแหน่ง หน้าที่การงานความรู้ความสามารถแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพฤติตนให้สมกับภาวะนั้นๆ อย่าหลงตัวเอง อย่าลืมหักตัวเองเป็นเด็ดขาด เช่น เป็นนายจ้างจะต้องเอาใจใส่ดูแลในเรื่องค่าจ้างที่เป็นธรรมรวมทั้งสวัสดิการอื่นๆ

3) หลักพุทธธรรมที่ควรจะนำมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปเศรษฐศาสตร์

(1) เน้นการพึ่งตนเอง: ความหมายในทางพุทธธรรม คือ ความสามารถในการพัฒนาตนเองด้วยการพิจารณาอย่างแยบคาย เห็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ขณะที่ความหมายที่มักเข้าใจกันในทางเศรษฐศาสตร์

(2) เน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท : เป็นข้อที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในแง่ความหมายทางธรรม และยังสามารถประยุกต์กับเศรษฐกิจได้

(3) เน้นอิหิงสา (ละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง): ประโยชน์ข้อนี้ ก่อให้เกิดความร่วมมือกันแทนที่จะเป็นการแข่งขัน และเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด แต่สิ่งที่ต้องขจัดออกไปอย่างสิ้นเชิงคือ ความโลภ

(4) เน้นการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์ สุจริต มีมานะอดทน สัมมาอาชีวะ: ข้อนี้จะเน้นการผลิต-ไม่ผลิต การบริโภค-ไม่บริโภค ในลักษณะที่ไม่เป็นผลดีแก่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นการปฏิบัติธรรมหรือหน้าที่ที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง

(5) เน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น: ข้อนี้ถือเป็นหัวใจของพุทธธรรม ในการดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลางมุ่งเน้นสันติสุข ท่ามกลางในทางเศรษฐกิจ ที่ต้องแข่งขันกันอย่างดุเดือดเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก ถ้าหันมาร่วมมือกันแล้วสังคมก็จะได้รับประโยชน์มหาศาล

(6) พยายามละกิเลสและความโลภ: ความโลภนำไปสู่พฤติกรรมที่เน้นการเสี่ยง ที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นสาเหตุสำคัญ ที่อาจจะนำความเสียหายในทางเศรษฐกิจมาสู่ตนเองและสังคม

(7) การเน้นความซื่อสัตย์ สุจริต มีความละเอียด และเกรงกลัวต่อการกระทำความผิด: เน้นการมีจิตใจเป็นกุศลมีเจตนาหรือความตั้งใจดีต่อผู้อื่น จิตที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งจิตที่สงบและมีสติมั่นคง นำไปสู่ปัญญาและความพ้นทุกข์

จากการนำเสนอในเบื้องต้น เป็นการนำเอาพุทธเศรษฐศาสตร์ ที่ได้จากพุทธธรรมไปประยุกต์ซึ่งอาจจะมองว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน แต่ถ้าหากทำได้ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ดีกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันจะเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมต่อไป

บทสรุป

ทุกปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกประเทศและสังคมโลกนี้ รวมถึงสังคมไทยที่กำลังเผชิญอยู่นั้น เป็นบทเรียนราคาแพงที่ทุกคนได้รับ สาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้นมาจากเหตุเพียงเหตุเดียว คือ ความด้อยคุณภาพของประชากร ทั้งระดับครอบครัว ระดับสังคม ระดับชาติ ที่มีจำนวนประชากรคุณภาพต่ำเป็นจำนวนมากในสังคมเหล่านั้น ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องทำทุกวิถีทางที่จะสร้างคุณภาพประชากรให้สูงขึ้นในสังคมไทย

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว หวังเพื่อประโยชน์ส่วนตนทั้งสิ้น โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกัน มีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่น หรือเห็นแก่ตัว ควรจะมองปัญหาสังคมและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเหล่านี้แล้วปัญหาต่างๆ ก็จะไม่ตามมาและจะแก้ไขปัญหายั่งยืน เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า "หน้าที่และมีวินัย" ปัญหาต่างๆ คงไม่เป็นเช่นวันนี้ และไม่ฝังรากจนเติบโตยากแก่การแก้ไข หากคิดจะแก้ไขก็คงช้าจนเกินไป กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกของบุคคลให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาไปประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อไป ซึ่งสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วจะทำให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสงบสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและผู้พัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

เอกสารอ้างอิง

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543ก). *พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2549). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมบุญญ์ วุฑฺฒิกโร. (2554). *พระพุทธานุภาพเพื่อสังคม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วศิน อินทสระ. (2553). *พระไตรปิฎกฉบับที่เข้าใจง่ายแล้ว*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- สมเกียรติ มีธรรม. (2546). *พุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย*. กรุงเทพฯ: ศยาม.

- D. Bond, George. (1996). A.T. Ariyaratne and the Sarvodaya Shramadana Movement. In *Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia*. ed. By Christopher S. Queen. New York: State University of New York Press,
- Walpola, R. (1974). *The Heritage of the Bhikkhu: A Short History of the Bhikkhu in Educational, Cultural, Social and Political Life*. New York: Grove Press.